

סיפורה של אסתר רמון לבית וייל על משפחתה ועל משפחת היילברונר

אסתר: הייתי מורה לגיאוגרפיה ולהסטוריה בתיכון שליד האוניברסיטה העברית, בירושלים, ועסקתי עם תלמידי בחקר משפחותיהם. כשפרשתי לגימלאות התחלתי לעסוק בחקר ההסטוריה של משפחתי ובכתיבת תולדותיה. הוצאתי את הספר *The Homburger Family from Karlsruhe* ויסדתי את החברה הגניאלוגית הישראלית.

הגעתי מחיפה לירושלים לפני מלחמת העצמאות, כדי ללמוד בסמינר ע"ש דוד ילין. עם תום לימודי הייתי מורה בקבוצת גבע בעמק יזרעאל, במשך שלוש שנים. בתקופת מלחמת העצמאות שרתי כמורה לעברית לאנשי מח"ל¹ בפלמ"ח, שלמדו בשדה, לאורך דרך בורמה שנסללה אז בהרי ירושלים. אחרי המלחמה חזרתי לירושלים ולמדתי באוניברסיטה העברית.

רפי: ספרי על ילדותך בגרמניה. נשוב לסיפור קורות משפחתך בארץ בשלב מאוחר יותר.

אסתר: נולדתי בגרמניה בשנת 1924, כְּאֶלְסֶבֶת וַיִּיל. גרנו בעיר סארבריקן², בחבל הסאר שהיה בשליטת חבר הלאומים אחרי מלחמת העולם הראשונה. השפה המדוברת בחבל היתה גרמנית, אבל כמטבע שימש הפרנק הצרפתי. כפיצוי על נזקי המלחמה שגרמו להם הגרמנים קיבלו הצרפתים את הזכות לנצל את מכרות הפחם בחבל הסאר. בינואר-1935 נערך משאל העם שבו התבקשו תושבי החבל לקבוע אם רוצים הם להסתפח לגרמניה או לצרפת או להשאר תחת שלטון חבר הלאומים.

אלסבת-אסתר, רודי ואריך-נתן בגרמניה 1931

¹ מח"ל - ראשי תיבות: מתנדבי חוץ לארץ, (הכינוי הרשמי שניתן למתנדבים מארצות העולם, כמעט כולם יהודים, שהגיעו לארץ ישראל בתקופת מלחמת העצמאות על מנת לעזור לארגון ההגנה ולאחר מכן לצה"ל המתגבש בקרבות המלחמה.

² סארבריקן (Saarbruecken) - בירת חבל הסאר שבגרמניה. בעבר היתה מרכז תעשייתי חשוב בלב אזור מכרות הפחם והברזל של גרמניה, שאיבד מחשיבותו עם ירידת ריווחיותם של המכרות. אוכלוסייתה מונה כיום כ-175.000 נפש.

תושבי חבל הסאר הצביעו בעד סיפוח לגרמניה, כפי שניתן היה לצפות לאור התעמולה שהפעילה גרמניה הנאצית. הגרמנים חגגו את הסיפוח והוציאו בולים מיוחדים לציון המאורע.

במרץ 1934, עשרה חודשים לפני המשאל עברנו מסארבריקן לסארגמין³ שבחבל לוריין בצרפת. וכך, בעצם, לא חיינו תחת שלטון הנאצים בגרמניה. הייתי אז בת 10 והספקתי ללמוד 4 שנים בבית-ספר יסודי גרמני בסארבריקן. בסארגמין המשכתי ללמוד בבית-ספר ששפת הלימוד בו הייתה צרפתית וגרמנית הייתה השפה הזרה הנלמדת. דווקא שם למדתי לקרוא ולכתוב באותיות גותיות.

אסתר ביום הראשון ללימודיה בבית הספר בגרמניה ב-1930 בחצר הבית בו גרה

אבי, ליאו וייל, נולד ב-1890. הוא בן למשפחה של סוחרים ממרציג⁴, שבחבל הסאר. סבתי מצד אבי נפטרה בגיל צעיר ובעלה-סבי עבר עמנו ב-1934 לסארגמין ומת בעיר זו. אמי, אליס לבית הומבורגר, נולדה ב-1892 בקרלסרוהה⁵. היא לא למדה מקצוע כלשהו. היא רצתה ללמוד בסמינר שהיה מקושר לבית הספר שבו למדה, כדי להיות מורה. אבל משאלתה זו לא התגשמה כיוון שהוריה סברו שלבת טובים גרמנית לא יאה ללמוד מקצוע ולעבוד מחוץ לבית. אביה של אמי עסק במסחר סיטונאי בתבואה. אבי המשפחה, לב הומבורגר הגיע לקרלסרוהה ב-1721 מהומבורג על נהר מיין, זמן קצר לאחר היווסדה של העיר (1715). רוב צאצאיו גרו בקארלסרוהה עד 1933.

³ סארגמין (Saareguemines) - עיר בחבל לוריין שבצפון צרפת, כ-18 ק"מ מסארבריקן, כ-60 ק"מ מזרחית למץ וכ-100 ק"מ צפונית מזרחית לשטראסבורג. אחד ממרכזי הספנות על נהר הסאר. אוכלוסייתה מונה כיום כ-24000 נפש.

⁴ מרציג - עיר בחבל הסאר, כ-35 ק"מ צפונית מזרחית לסארבריקן. אוכלוסייתה היום מונה כ-30.000 נפש.

⁵ קרלסרוהה - (Karlsruhe) עיר השוכנת במדינת באדן-וורטמברג בדרום-מערב גרמניה, על הגדה המזרחית של נהר הריין, סמוך לגבול הצרפתי. בעיר ממוקמים היום בית הדין העליון לחוקה של גרמניה ובית הדין העליון לצדק (בנושאים פליליים ואזרחיים). אוכלוסייתה מונה היום כ-295.000 תושבים.

במאה ה-20, בעת שהורי אמי התגוררו בקרלסרוהה, הייתה בה קהילה יהודית ליברלית וקהילה אורתודוקסית קטנה.. האורתודוקסים פרשו מבית הכנסת הראשי בעיר (כיוון שהחלו לנגן בו בעוגב) והקימו להם בית כנסת קטן משלהם. ב-1933 היו בקרלסרוהה למעלה מ-3400 יהודים. הם ושאר יהודי באדן כמו גם יהודי חבל הסאר היו הראשונים שגורשו מגרמניה ללא התרעה מוקדמת למחנה גירס (Gurs) שבפירנאים, שתנאי החיים בו היו קשים במיוחד. סבי מצד אמי, פרדיננד הומבורגר, מת במחנה בגיל 80, כחצי שנה אחרי הגירוש מקרלסרוהה⁶. סבתי הצליחה להגיע, אל קרוביה בארצות הברית אחרי מותו.

רפי: ספרי קצת על זיקתם של הורייך אל היהדות, על יחסיהם עם הקהילה היהודית בעיר מושבם, על עמדתם כלפי הציונות.

אסתר: הורי היו חברים בקהילה היהודית. בביתנו היה מטבח כשר והם לא נסעו בשבת. בבית הכנסת ביקרו בעיקר בחגים ולעיתים גם בשבתות. שני אחי חגגו בר מצווה בבית הכנסת. כמו "יקים" אחרים שומרי מסורת, הם לא היו קיצוניים. אני זוכרת כי בעת שכבר היינו בארץ, כשרצו הורי לבקר בשבתות את אחי שגר בנהלל, הייתה אמא מקדימה לנסוע ביום ששי, ואבא היה נשאר בחיפה לתפילת השבת ולאחריה היה נוסע לנהלל במכוניתו. מרגע הגיעם לחיפה, היו הורי חברים פעילים בקהילת "בית ישראל" שנוסדה על ידי דר' אלק (לימים מקימו של בית-הספר ע"ש ליאו בק בחיפה). אבי היה גבאי בקהילה זו במשך שנים רבות.

הם לא היו ציונים. בסארבריקן גם לא היתה שום פעילות ציונית. אבל, רבה של סארבריקן, הרב דר' רילף, שלימים התיישב בנהריה וייסד בה את בית הספר התיכון, היה בהחלט ציוני.

משפחת וייל וידידים מסארבריקן בחופשה בים הצפוני אסתר שניה משמאל ב-1930

⁶ ב-22 לאוקטובר 1940 גורשו כ-900 מיהודי העיר לצרפת ונשלחו משם על ידי ממשלת וישי למחנה גירס (Gurs) בפירנאים. רובם נשלחו מגירס לאשוויץ. כ-1000 מיהודי קרלסרוהה נספו בשואה.

בגרמניה היה אבי מנהל של סוכנות מכוניות "פורד" לכל חבל הסאר. בצרפת הוא לא זכה לקבל רישיון עבודה בשל היותו בעל נתינות גרמנית וכך נאלץ לעבוד לפרנסתו כסוכן לחומרי ניקוי ומשחות שונות.

כעבור כשנה וחצי נודע הדבר לשלטונות כתוצאה מהלשנה, והוא גורש מצרפת. לאמי התירו השלטונות להישאר עם ילדיה בצרפת עד לסיומה של שנת הלימודים. אבא המתין לנו בינתיים בלוקסמבורג הסמוכה.

בעת שהוחלט שעלינו לעזוב את צרפת רצו בני משפחתה של אמי שנעבור לארצות הברית, שאליה עברו כבר רבים מקרובינו. אבל עתה, כשהיה עלינו לעזוב גם את צרפת אמרה אמא "אם עלינו לגלות שוב ממקום מגורינו, אני רוצה להגיע לפלשתינה".

היא ואבא לא ידעו דבר על פלשתינה. עד כדי כך הגיעו הדברים שאמא חיסלה את כל הספרייה המשפחתית כיוון שהיו מי שאמרו לה ש"בארץ ישראל אין מה לעשות בספרים". כיוון שאבא שהה בלוקסמבורג מבלי יכולת לחזור לצרפת, הייתה אמא חייבת להיערך לבדה להגירה ולחסל בעצמה את משק הבית. בזמן שאמא הייתה עסוקה בחיסול משק הבית הייתי אצל סבא וסבתא בקרלסרוהה וכך הספקתי לחוות במשך תקופה קצרה של כחודש את החיים בגרמניה תחת המשטר הנאצי. כיוון שבלוקסמבורג הקטנה לא היה ביקוש רב לסרטיפיקטים לארץ ישראל, לא התקשה אבא להשיג סרטיפיקט למשפחה כולה. נסענו מלוקסמבורג דרך צרפת ובמרסיי עלינו על אַגְּנִיה שהפליגה לפלשתינה.

בני משפחה חיכו לנו בנמל יפו אבל בשל סערה בים המשיכה האַגְּנִיה לחיפה, שבה לא המתין לנו איש בנמל.

הגענו ארצה בינואר 1936. כשהתקרבה האַגְּנִיה לחיפה ראתה אמי את העיר למורדות הכרמל מן הים ואז אמרה לאחי (שידע קצת על הארץ) "מדוע לא סיפרת לי שכל כך יפה כאן? לו ספרת לי קודם, היינו מגיעים הנה כבר מזמן". הורי בדקו מקומות שונים בארץ ובסופו של דבר החליטו להשתקע בחיפה. גרנו בהדר הכרמל, קרוב לגן הבהאי. אבא רצה להיות נהג אוטובוס. חברות האוטובוסים של אותם ימים היו פרטיות ורוב הנהגים שנסעו לכרמל היו "יקים" ואליהם הוא רצה להצטרף. אף שהיה נהג מנוסה בגרמניה, נכשל אבא שלוש פעמים בבחינות לנהיגת אוטובוס, שהנהיג השלטון המנדטורי, פשוט משום ששיחד את הפקיד הלא נכון. כיוון שכך, קנה חברת מוניות ומאוחר יותר הצטרף לחברת מוניות אחרת שנודעה בשם **2525** שרוב חבריה היו "יקים". אמא שרצתה לסייע בפרנסת המשפחה, קיבלה לביתנו, למעין פנסיון, שנים או שלושה צעירים שלמדו בבית הספר המקצועי בחיפה כשהוריהם היו עדיין בגרמניה. בנוסף לכך גם אפתה ומכרה עוגות. אני ישנתי על מיטה מתקפלת בסלון. בחיפה היתה באותם ימים קהילה "יקית" מכובדת בשם "בית ישראל". הורי היו חברים פעילים בקהילה זו, שנוסדה על ידי דר' אלק, מייסדו של בית-הספר ע"ש ליאו בק. אחריו כיהן כרב הקהילה דר' פאול לצרוס, אביה של המזרחנית פרופ' חוה לצרוס-יפה. התפילה בבית הכנסת של הקהילה התנהלה בעברית אבל הדרשה שבאה אחרי הקדמה קצרה בעברית, היתה בגרמנית.

רפי: איך הסתדרו הוריך עם העברית?

אסתר: בארץ לא היו אז אולפנים. אמי למדה עברית בשעות אחר הצהריים. אבא למד תוך כדי העבודה, כנהג מונית. בסופו של דבר הם למדו לדבר עברית, אבל מעולם לא קראו ספר או עיתון בעברית. השפה הייתה נחוצה להורי הרבה יותר כשנולדו הנכדים בנהלל, שכן, אתנו הם דיברו בקביעות בגרמנית. כשהייתי שוהה מחוץ לבית, הייתי כותבת להם בגרמנית. חוג המכרים של הורי היה מורכב מ"יקים". גם בגרמניה היו להם חברים יהודים בלבד.

רפי: היית תמיד אסתר או שבגרמניה היה לך שם אחר?

אסתר: בגרמניה הייתי אֶלְסֶבֶּת. אבל, כיוון שהתרגום העברי המקורב ביותר לשם זה, "אלישבע", הוא שם ארוך, בחרתי בעצמי בשם העברי "אסתר", הקצר יותר.

מאז הגיענו לחיפה, למדתי בבית-הספר "חוגים" שבעליו היה קרובי משפחה של אמי. באותם ימים למדו בבית-הספר "חוגים" כמעט אך ורק ילדים ממשפחות "יקיות". הדומיננטיות המספרית של התלמידים ה"יקים" הביאה לכך שבהפסקות היו מדברים בגרמנית. כשהיו המורים שואלים מדוע אנו נוהגים כך, אמרנו שאנו עייפים מהשיעורים בעברית ורוצים לנוח בהפסקות, בגרמנית. אבל, מאוחר יותר כבר לחמנו על כבודה של השפה העברית ומנענו ממי שדיבר בגרמנית את הזכות להעתיק שיעורי בית. ברוב המשפחות ה"יקיות" שהכרתי אז, דיברו הילדים גרמנית עם הוריהם. מן הראוי לציין שכתלמידה ב"חוגים" לא סבלתי מהצקות של ה"צברים" שבבתי-ספר אחרים התעללו בילדים ה"יקים".

אסתר בפורים 1938 במדי שוטר של אחיה רודי

לא תמיד היה קל להורי לשלם את שכר הלימוד ב"חוגים" אבל, כשנוכחו לדעת שאני חפצה ללמוד לבגרות כדי להיות מורה, אפשרו לי להמשיך בלימודים. ב"חוגים" הונהגו אז בחינות הבגרות על פי תכנית הלימודים של מחלקת החינוך של הסוכנות היהודית. ניגשתי לבחינות בתקופת המלחמה, ב-1943. בכיתתי, שהייתה המחזור הראשון של בית-הספר שניגש לבחינות הבגרות, היו אז רק שבעה תלמידים.

אני זוכרת שב-1942 חייב בית-הספר "חוגים" את תלמידיו לצאת בחופש הגדול למחנה עבודה בקיבוץ, שכן בשל המלחמה היה אז מחסור בידיים עובדות. אני הייתי אמורה לצאת למחנה עבודה אחר, מטעם תנועת הנוער "השומר הצעיר" שאליה הצטרפתי כמו רוב חברי לכיתה. כדי למנוע ממני קשיים בבית-הספר, שלחה אותי התנועה למחנה של פלוגות "הפועל", שהיה, בעצם, שלב של הכנה לחברות ב"הגנה". פעילות קיץ זו הייתה מקובלת על הנהלת "חוגים" כתחליף ראוי למחנה העבודה וכך יכולתי להישאר הן בתנועה, הן בבית-הספר.

אחי הבכור, רוני (רודולף) המבוגר ממני ב-6 שנים, שרת במשטרה הבריטית ובצבא הבריטי ואחר כך גם בצה"ל. הוא התקשה להיקלט בארץ ואחרי מלחמת השחרור נסע לארצות הברית והחליט להשתקע בה.

אחי נתן (אריך) וייל, המבוגר ממני ב-4 שנים, היה בין ילדי עליית הנוער. אף על פי כן עלה עימנו כדי לחסוך סרטיפיקט מן המכסה שהוקצתה לעליית הנוער. מיד עם הגיענו ארצה עבר לנהלל, שלושה חודשים לפני שהגיעה לשם קבוצתו מ"עליית הנוער". הוא נשאר במקום ולימים התחתן עם דבורה לבית נוטקין שהוריה היו ממייסדי המושב. בנהלל ניתנה להורי ההזדמנות להכיר את עולמם של בני העליה השנייה והשלישית, ה"ותיקים" בארץ. לדעתך, היו להם לא אחת רגשי נחיתות בעמדם מול ותיקי נהלל.

ליאו ואליס וייל, הוריה של אסתר על המרפסת של דירתנו בחיפה

נתן היה עובד ציבור בנהלל ועסק בין היתר בנהיגה בטנק החלב ועוד. הוא התגורר כמו יתר עובדי הציבור במרכזו של המעגל הנהללי המפורסם. בשנים האחרונות הוא מתגורר סמוך לבנותיו, בבית ההורים "גני עומר" שליד באר-שבע.

עם תום לימודי ב"חוגים" השתתפתי במחנה רעיוני של ה"שומר הצעיר" במשמר העמק (1943). יעקב חזן, היה הדמות המפורסמת במשמר העמק של אותם ימים ונהגנו להצטופף סביבו בחדר האוכל. התכוונתי לצאת להגשמה בקיבוץ שובל. אולם, לפי הצעתו של מנהל בית הספר "חוגים", יאיר כץ, נסעה אמי לירושלים ורשמה אותי כתלמידה בסמינר למורים ע"ש דוד ילין (שכן, באותם ימים עדיין לא היה סמינר למורים בחיפה). היא הגיעה למשמר העמק ובישרה לי על היותי רשומה כתלמידה בסמינר ובכך בא הקץ על הקריירה שלי, כחברת קיבוץ. הדבר אמנם בא לי בהפתעה, אבל לא עבר זמן רב עד שהשלמתי עם הרעיון להיות מורה בישראל.

למדתי בסמינר ע"ש דוד ילין בבית הכרם בירושלים, בשנים 5-1944 והתגוררתי אצל משפחת היילברונר ברחוב פרינצס מרי⁷, מעל לחנות הספרים של לודביג מאיר וחנות הרהיטים "נוחיות". דר' אדגר היילברונר שבביתו התגוררתי, היה בן דודה של אמי. גרתי אצל משפחת היילברונר גם בעת לימודי באוניברסיטה אחרי מלחמת השחרור ולמעשה, הייתי כעין בת בית.

מנהל הסמינר באותם ימים היה בן-ציון דינבורג⁸ (דינור) ובין מורי היו פרופ' הוגו ברגמן⁹, א.י. בראוור, מרדכי ברונשטיין (ארדון¹⁰) והמורה המפורסם לפסיכולוגיה, דר' בנימין ברנר, אחיו של הסופר יוסף חיים ברנר. כיוון שלמדנו בזמן המלחמה, היו במחזור שלנו בנות בלבד (להוציא בחור אחד). אחת מחברותי ללימודים הייתה דבורה בולוטין, לימים פרופ' דבורה קובובי, מרצה בבית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית.

עם תום לימודי הייתי מורה בקבוצת גבע בעמק יזרעאל, במשך שלוש שנים. בין תלמידי באותם ימים היו גם דידי מנוסי, המשוררת דליה רביקוביץ', אילנה רובינא וחלק ניכר מחברי ה"גבעטרון".

כשפרצה מלחמת העצמאות התגייסתי וכפי שכבר ספרתי, שמשתי תחילה כמורה לעברית לאנשי המח"ל בפלמ"ח, שפעלו בהרי ירושלים, לאורך דרך בורמה. כיוון שכך, גם הצלחתי להיות המבקרת הראשונה מן החוץ אצל בני משפחת היילברונר, בירושלים הנצורה, ב-1948.

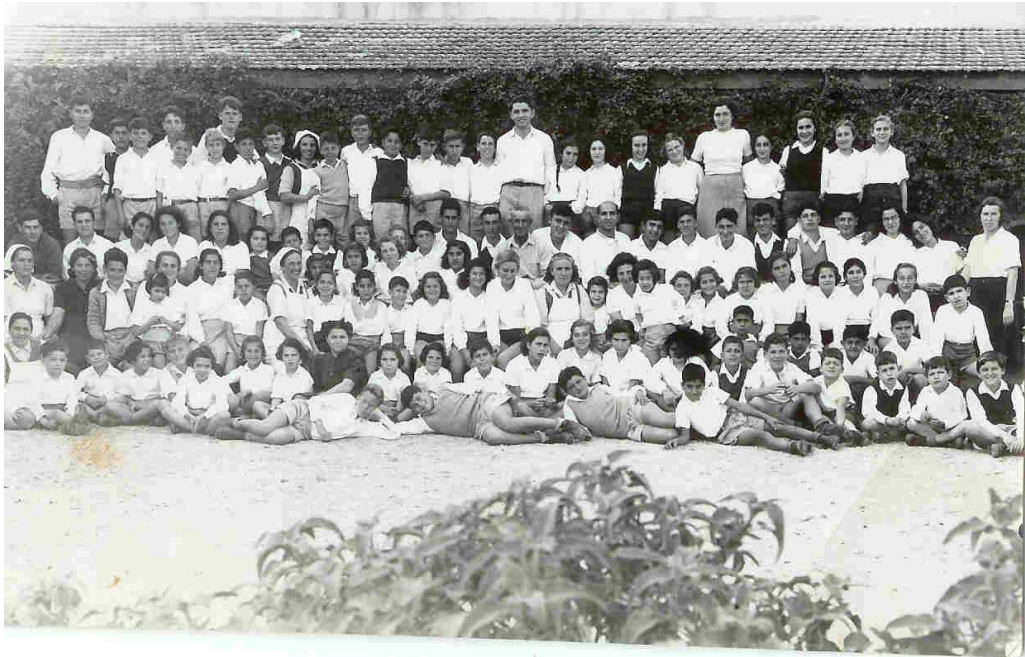
⁷ רח' פרינצס מרי - כיום רחוב שלומציון

⁸ בן ציון דינור - פרופסור להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים, חבר הכנסת הראשונה מטעם מפא"י, שר החינוך, יוזם מפעל חלוקת פרס ישראל; חתן פרס ישראל: למדעי היהדות (1958) ולחינוך (1973),

⁹ פרופ' שמואל הוגו ברגמן - (25 בדצמבר 1883, פראג - 8 ביולי 1975, ירושלים) היה פילוסוף ישראלי ממוצא צ'כי-גרמני, מאנשי הרוח הבולטים של הציונות והרקטור הראשון של האוניברסיטה העברית בירושלים.

¹⁰ מרדכי ארדון (1896-1992) היה מגדולי הציירים הישראליים ובעל שם עולמי. יצירותיו משקפות ממד מטאפיזי השואב את השראתו מעולם התרבות היהודי, תוך שימוש בשפה סמלית וברוח האמנות

המופשטת והסוריאליסטית האירופית. בתערוכת הביאנלה של ונציה בשנת 1954 זכה ארדון בפרס אונסק"ו ובשנת 1963 זכה בפרס ישראל לציור.

בית הספר בקבוצת גבע – 1946 אני עומדת בשורה העליונה חמישית מימין

הגעתי העירה בשיירה. במסגרת מבצע "חורב", בחנוכה (דצמבר 1948), ירדתי עם הגדוד הרביעי של הפלמ"ח לנגב, כסמלת התרבות. המג"ד היה יוספ'לה טבנקין.

אני זוכרת שהגענו לבאר שבע זמן קצר אחרי כיבושה על ידי כוחותינו. הקמנו אז מחנה בנחל באר-שבע. כשהגיע שיטפון הוא הציף את כל הנחל ואנו ברחנו כל עוד נפשנו בנו. לאחר ימים אחדים ניקיתי את אחת החנויות בעיר העתיקה של באר-שבע והקמתי בה את ספריית הגדוד. אחר כך, ירדנו דרומה וחנינו קילומטרים ספורים לפני רפיח¹¹.

אני זוכרת שלפני הנסיגה מסיני הגיע אלינו תיאטרון "הבימה" עם גדולי שחקניו, חנה רובינא ואהרון מסקין, והציג את המחזה "מיכל בת שאול", בכיכר העיירה עוגיה אל חפיר¹², על רקע המדבר. השחקנים היו נרגשים מאד. המחזה מסתיים בכך שמשקין מתמוטט על הבמה והמסך אמור לרדת. אבל, בתנאי השדה לא היה מסך. משקין שכב ושכב אחר כך קם ואמר: "עכשיו סוף".

עם סיומו של מבצע "חורב" עלינו צפונה והתמקמנו במחנה ישראל ליד שדה התעופה של לוד. זה היה מחנה בריטי לשעבר. יחד עם משה עמית שהיה אז קצין התרבות של הגדוד החמישי (לימים היה לפרופסור להיסטוריה באוניברסיטה העברית) הקמנו אולפן לעברית, לחיילים שהיו עולים חדשים. למדנו עברית, ידיעת הארץ, שירי הארץ וקצת היסטוריה. האולפן הוקם ביזמתו של בני מרשק¹³.

באפריל 1949 השתחררתי משרותי בצה"ל והתחלתי ללמוד היסטוריה וגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית.

בשל המלחמה שאך זה הסתיימה, למדנו ב-1949 רק סמסטר אחד, שנחשב לנו כשנת לימודים שלמה. הלימודים התקיימו ב"טרה סנטה". זכיתי ללמוד אצל פרופ' קבנר¹⁴, פרופ' מרטין בובר¹⁵, פרופ' צ'ריקובר¹⁶ ואחרים.

¹¹ מבצע "חורב" (שכונה גם מבצע "ע"). התנהל בחזית הדרום בין 25 בדצמבר 1948 ל-9 בינואר 1949 בפקוד יגאל אלון. מבצע זה היה הגדול והמורכב במבצעי מלחמת העצמאות. מטרתו היתה לגרש כליל את הצבא המצרי מתחומי ארץ-ישראל, ובמהלכו אף חדרו כוחות צה"ל אל חצי-האי סיני, כבשו את אבו עגילה ופשטו על ביר חסנה, ביר חמה ושדה התעופה של אל-עריש. ל!!! בגלל לחצים מדיניים מצד בריטניה וארצות-הברית, שנלווה אליהם גם איום צבאי מצד בריטניה, החליטה ממשלת ישראל לפנות את צה"ל מסיני ולאפשר לצבא המצרי להישאר ברצועת עזה.

¹² עוגיה אל חפיר – עיירה ערבית ששכנה ליד צומת ניצנה

¹³ בני מרשק (בעבר מהרשק) (1906-1975) היה קצין חינוך ואידיאולוגיה (פוליטרוק) בפלמ"ח

¹⁴ ריכרד מיכאל קבנר (1885-1958) (היה פרופסור להיסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים ומייסד החוג להיסטוריה באוניברסיטה).

¹⁵ מרטין (מרדכי) בובר (1878-1965) - היה חוקר והוגה, מעבד מעשיות ומחנך ישראלי יליד אוסטריה. עיקר כתביו של בובר עסקו בתודעה דתית, ביחסים בין-אישיים ובענייני קהילה. מפעליו המרכזיים היו איסוף וסיפור מחדש של מעשיות חסידיות, תרגום התנ"ך לשפה הגרמנית ופיתוח משנתו הדיאלוגית. בובר השתייך לציונות הרוחנית והיה פעיל מאוד בקהילות יהודיות וחינוכיות בגרמניה ובישראל. כמו כן, הוא היה תומך נלהב במדינה דו-לאומית ליהודים ולערבים על אדמת ארץ ישראל.

¹⁶ אביגדור צ'ריקובר – (1894-1958) היה היסטוריון ישראלי חוקר תקופת הבית השני. הוא שייך לדור החוקרים הראשון שצמח באוניברסיטה העברית ובנה את התשתיות למחקר ההיסטוריה של העת העתיקה באוניברסיטה.

בשנת 1928 הקים יחד עם פרופסור משה שוובה את החוג ללשון ולספרות יוונית באוניברסיטה וב 1930 היה ממקימי החוג להיסטוריה.

כשדוד עמירן היה עדיין מגוייס למדנו גיאוגרפיה היסטורית אצל פרופ' בנימין מייזלר (לימים מזר). כששב עמירן מן הצבא נפתח לראשונה החוג לגיאוגרפיה. ניתן לומר שאת כל מה שרכשתי אז בגיאוגרפיה, למדתי אצל עמירן שכן, באותה תקופה הוא היה המרצה היחידי בחוג לגיאוגרפיה... אני, יחד עם נפתלי קדמון, היינו הראשונים שנבחנו בבחינות גמר במקצוע זה.

עוד במהלך לימודי באוניברסיטה חזרתי לעבוד בהוראה. תחילה למדתי נשים תימניות קרוא וכתוב בשיעורי ערב. שנה אחת לימדתי בסמינר אשכולי ששכן ליד גן העצמאות. ב-1952 התחלתי ללמד בבית-הספר התיכון בית הכרם. הייתי מורה מחנכת ומרכזת שכבה. המנהל היה אלעזר ריגר וסגנו היה מאיר שפירא, שהיה אחר כך המנהל במשך שנים רבות. באותם ימים למדו הכיתות הנמוכות (א, ב, ג) בעומריה והכיתות הגבוהות בבית הכרם, בצמוד לסמינר.

התחתנתי עם שמואל רמון (רייכמן) ב-1958, בחיפה בבית הורי. שמואל היה פקיד במשרד הבריאות בתל-אביב ואחרי נישואינו עבר לירושלים ועבד במכונים הבריטיים ואחר כך, במזכירות הספרייה הלאומית. נולדו לנו 3 ילדים, אורי יליד 1960 והתאומים אמנון ותמר שנולדו בסוף 1961.

אסתר ושמואל רמון (רייכמן) ביום חתונתם

ואחרי שנים אסתר ושמואל בחתונה של תמי

אסתר עם אמנון ותמר וסבתא אליס עם אורי, ב-1961

בשנת 1961 יצאתי לחופשת לידה מן הבנין שבעומריה וחזרתי לעבודה בבנין החדש שהוקם ליד קריית האוניברסיטה בגבעת רם (ומאז נקרא בית-הספר "התיכון שליד האוניברסיטה העברית" - "לְיָדָה" בפי העם).

מאחר שכל העבודה המעשית של תלמידי בית-הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית התנהלה בתיכון שלנו עסקתי גם בהכשרת סטודנטים להוראה ובהדרכת מורים לגיאוגרפיה. לְמַדְתִּי בבית-ספר זה עד לפרישתי בשנת 1984.

בשנה האחרונה לעבודתי, עסקתי במסגרת לימודי ההיסטוריה עם תלמידי כיתות ז' בחקר תולדות משפחותיהם. הייתה זו אחת מן הכיתות הראשונות בארץ, שעסקה בנושא זה. התלמידים התלהבו מאוד מעיסוקם זה וגם אני נמשכתי אליו במידה כזאת שמיד לאחר פרישתי, התחלתי לחקור את תולדות משפחתי. תחילה חקרתי את תולדות משפחתה של אמי, שעליה היה לי חומר ממקור ראשוני. במרוצת הזמן יצרתי קשר עם בני משפחה נוספים, בארץ ובארצות הברית ואף נסעתי לשם כך לגרמניה לקרלסרוהה. בסופו של תהליך כתבתי את הספר על משפחת הומבורגר.

במרוצת הזמן חקרתי גם את משפחתה של סבתא מצד אמא ואת משפחת סבא וסבתא מצד אבא. כיום יש לי מאגר המידע כ-6000 איש שרובם חיו בגרמניה מסוף המאה השבע עשרה ועד ל-1933.

ארגנתי חוג לחקר תולדות המשפחה בקהילת "מבקשי דרך". חוג זה התפתח במשך הזמן והיה לחברה הגניאלוגית הישראלית, הממלאת תפקיד חשוב בגניאלוגיה היהודית ברחבי העולם. הייתי יושבת הראש של חברה זו במשך 15 שנים וכיום אני משמשת כנשיאת הכבוד שלה.

אסתר מקבלת תואר אקדמי מן הרקטור מוזר

המורה שרכבה על הלמברטה במשך 13 שנים

בכורנו, אורי, מתגורר בצור הדסה ומשמש כיום כמרכז הסקרים של החברה להגנת הטבע. הוא אף מדריך סיורים בהודו, כתחביב. בעבר שרת כקצין בס"טיל בחיל הים. אחרי שיחרורו הוא למד כמוני היסטוריה וגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית, אשתו נאוה לבית שווארצברג עוסקת בריפוי ועיסוק עם ילדים. ילדיהם יסמין, יואב וענת למדו בשש השנים הראשונות ללימודיהם בבית הספר הדו-לשוני בנווה שלום. אמנון הוא ד"ר להיסטוריה, איש "יד בן צבי" ו"מכון ירושלים". הוא התפרסם כמדריך, כחוקר וכמחבר הספר על שכונת רחביה "דוקטור מול דוקטור גר" וערך ספרים נוספים. ספר חדש "נצרות ונוצרים במדינת היהודים, מפרי עטו, עומד להתפרסם בקרוב. אשתו של אמנון, אורית לבית הירט, גם היא ד"ר להיסטוריה. היא מלמדת באוניברסיטה הפתוחה ומתרגלת באוניברסיטה העברית. מעת לעת, היא עובדת גם ב"יד בן צבי" כמרצה וכמדריכה. ילדיהם הם אסף, גילי ורתם. אחותו של אמנון, תמר, עובדת סיעודית ומטפלת בקשישים. בעלה יוסי אבוטבול הוא חשמלאי רכב. ילדיהם הם נוי, יעל ואלון.

השבט – אסתר ושמואל עם ילדיהם ונכדיהם

גם זה השבט – אסתר עם אורי, אמנון והנכדים

רפי: מה אומר לך המושג "יקה"?

אסתר: אני חושבת שרוב ה"יקים" עשו מאמץ גדול להשתלב בחיי הארץ. הקשיים הגדולים שבהם נתקלו היו השפה העברית מחד, והיחס לו זכו מצד ה"ותיקים", מאידך. בני דורם של הורי לא הצליחו להשתלב באופן מושלם בחברה הישראלית.

רפי: מדוע היו להם קשיים בעברית?

אסתר: לעולים ה"יקים" לא היו אולפנים וכלים ללימוד עברית. למרות זאת הצליחו רובם ללמוד לדבר עברית אבל לא הגיעו לכלל קריאה של ספרות עברית ולמפגש עם התרבות העברית שנוצרה בארץ. אף על פי כן, רובם השתלבו בחברה ולא חשבו אף פעם על הגירה. איש מחבריהם של הורי לא עזב את הארץ. כולם חינכו את ילדיהם להיאבק ולהתגבר על הקשיים ולהיות לאזרחים פעילים ותורמים. ממה שהביאו עימם מגרמניה נשארו להם האהבה לסדר, הנימוסים בכלל וליד שולחן האוכל בפרט וגם טיפחו יחסים טובים במשפחה ועם החברים. את אלה הם ניסו להקנות גם לילדיהם ולנכדיהם.

רפי: האם סבלת בשל היותך "יקית" ?

אסתר: אני לא סבלתי בשל העובדה שמוצאי ממשפחה "יקית" כפי שהסברתי למעלה.

רפי: נסי לתאר את יחסך לגרמניה

אסתר: בעקבות השואה, הייתה לי תחילה רתיעה מגרמניה. הורי התייחסו לנושא השילומים בחיוב. כשאמי הודיעה לי בטלפון שהם קיבלו פיצויים שאלתי אותה: "מתי אתם נוסעים?". להורי דווקא לא הייתה התנגדות לנסוע לחו"ל ובכלל זה אף

לגרמניה אבל קודם לקבלת השילומים לא היה להם הכסף הדרוש לכך. בשנת 1979 השתתפתי בנסיעה לברלין במסגרת חילופי מורים.

אסתר ב-1998 ליד הבית בו גדלה ברחוב לסינג 28 בסארבריקן

היינו אורחיהם של ארגון מורים גרמני גרנו בבתים של מורים וביקרנו בתי ספר בעיר שעמדו בקשר עם ישראל. כשחזרנו אמרתי לבעלי: "אפשר שוב לנסוע לגרמניה". מאז, נסענו לשם כמה פעמים ושוחחתי עם אנשים והתרשמתי שאפשר להשפיע עליהם בשיחה. שנים רבות ארחנו גם תיירים גרמנים בביתנו וניהלנו איתם שיחות רבות. לפני שלוש שנים נסעתי עם שלושת ילדי לקרלסרוהה ולסארבריקן ונפגשנו שם עם שלושה בני דודי מארצות הברית ו-15 ילדיהם. במפגש זה שוחחנו רבות על תולדות משפחותינו ומאז ביקרו הצעירים האמריקאים עם משפחותיהם באותן הערים בגרמניה.

רפי: רצית להרחיב קצת על משפחת היילברונר. ספרי עליהם.

אסתר: הבית של משפחת היילברונר בירושלים היה בית תרבותי ו"ייקיי" במובן החיובי ביותר. זכיתי להתארח בו בחופשות הקיץ משנת 1939 וגרתי בביתם בזמן לימודי בסמינר (1944-1945) ובזמן לימודי באוניברסיטה העברית (1949-1952) ולכן זכיתי ליהנות במשך תקופות ארוכות מן האווירה המיוחדת ששררה במשפחה. כמובן שגם לאחר מכן היו הקשרים בינינו הדוקים.

המשפחה הגיעה ארצה בשנת 1933. הם התגוררו תחילה ברחוב ממילא שבו התגוררו גם מוסלמים ונוצרים. כשהחריפו היחסים עם הערבים, עברה משפחת היילברונר לרחוב פרינצס מרי 4 (כיום, רחוב שלומציון המלכה).

דר' אדגר (יעקב) היילברונר

היתה להם שם דירה בעלת ארבעה חדרים גדולים ושני חדרים קטנים בעליית הגג. דר' היילברונר היה כירורג ואורטופד. בתקופת מלחמת השחרור עבד כאורטופד בבית החולים "הדסה" על הר הצופים. הקליניקה הפרטית שלו הייתה באחד מחדרי הדירה. אשתו אנה, שהייתה גם היא רופאה, שימשה כאסיסטנטית שלו בקליניקה הביתית. עוד בימי המנדט הקים דר' היילברונר יחד עם דר' קלר את האגודה לעזרת ילדים נכים אלי"ן. בית החולים לילדים נכים ששכן תחילה על גג הבית מס' 3 שברחוב בן יהודה. אחרי מלחמת הקוממיות עבר בית החולים לסן סימון ומאוחר יותר לבית חולים משוכלל בקרית היובל.

בחדר השינה של משפחת היילברונר הייתה ספרייה גדולה ובה מיטב הקלאסיקה הגרמנית וספרי יען ששימשו את בני הבית. בחדר המגורים עמד פסנתר כנף גדול והקירות היו מכוסים בתמונות ובצילומים אמנותיים מעשה ידיו של אדגר וגם בתמונות של צייר גרמני שנמנה על ידידיו. באחד החדרים בקומה העליונה שכן חדר מלאכה מיוחד מצויד בכל כלי העבודה ובמכשירים חשמליים רבים, כי אחת התכונות הבולטות של אדגר הייתה שבכל תחום אהוב עליו הוא היה יוצר במו ידיו.

כשהתעניין באסטרונומיה הוא בנה בעצמו את הטלסקופ שלו, במוזיקה - הוא ניגן בכינור, באמנות - הוא צייר תמונות רבות, בצילום הוא פיתח את התמונות והגדילן בעזרת מכשירים שיצר וגם המסגרות היו פרי עבודתו. את חוברות ה"ג'אוגרפיק מגזין" הוא כרך בעצמו במשך כל השנים.

ב-1956 עברו אדגר ואנה לבית שתכנן, לפי צרכיהם, בנס חנן הארכיטקט, וגם בו היו קליניקה וחדר המתנה ובמרתף חדר המלאכה האהוב של אדגר. בבית זה היה חדר השינה בקומה השנייה ומדרגות הובילו אליו מאמצע הסלון. מדרגות אלו זכורות היטב לכל בני הדור השלישי, שאהבו לטפס עליהן.

מבחינה חברתית היה הזוג מעורב בחברה הגבוהה בעיר. בימי המנדט התקיימו בביתם הישיבות של ההנהלה של "האגודה לעזרת ילדים נכים" אליין שבה היו חברים אנגלים, ערבים ויהודים. בין חבריהם היו רופאים רבים, שרובם היו "ייקים".

בבית ההיילברונרים התקיימו ערבים של מוסיקה קאמרית כמעט בכל שבוע. ברביעיית המיתרים שהייתה מנגנת כמעט בכל שבוע השתתפו בנוסף לאדגר אלכסנדר דושקין, לימים פרופסור בבית הספר לחינוך, דר' אריה פייגנבאום הרופא ואחרים. יחד עם דר' זייצ'וק הקים אדגר את מצפה הכוכבים הראשון בירושלים.

אדגר שלט בשפות רבות וכפילולוג חובב התמיד לחקור את שרשיה ומקורה של כל מילה עברית חדשה בה נתקל. חקירות אלו סיפקו גם חלק ניכר מן הנושאים לשיחות שניהל עמי. ההיילברונרים גם רצו להכיר את התיאטרון העברי. כדי שיוכלו להבין את הטקסט נהגו לשבת בשורות הראשונות ורצו שאני אשב לידם כדי לסייע להם בתרגום ולכן, באופן הטיפוסי כל כך ל"ייקים", שילמו את ההפרש בין מחירי הכרטיסים הזולים שנהגתי לרכוש ובין מחיר הכרטיס לשורות הראשונות.

למשפחת ההיילברונר היו שלושה ילדים: לורה-שושנה שנפטרה, למרבה הצער, בשנת 1937 מדלקת קרום המוח, בהיותה בת 14; גרהרד-אברהם שנולד ב-1926 והיה בין מייסדי קיבוץ בארי, בו הוא מתגורר גם כיום והנס-חנן יליד 1931 שנפטר ב-2000.

הבנים אברהם וחנן בחרו בשם המשפחה העברי הברון.

אברהם, הבוגר, למד תחילה בבית הספר התיכון בית הכרם, אבל ללימודים בכיתות הגבוהות שלחו אותו הוריו לבית הספר החקלאי בפרדס חנה, כיוון שלדעתם היו אז בארץ אקדמאים רבים מדי וחקלאים מעטים מדי. כעבור שנים רבות, אחרי מות הוריו, למד אברהם בפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית, התמחה בנושאי הגנת הצומח ואף כתב דוקטורט ופוסט-דוקטורט על הדברה ביולוגית של מזיקים. לצערו לא זכו הוריו לראות זאת.

חנן היה בין מייסדי קיבוץ רעים ולמד אדריכלות מטעם הקיבוץ המאוחד. במהלך שנות חברותו בקיבוץ, שימש כמזכיר הקיבוץ וכחבר בוועדת התכנון. הוא היה מראשוני האדריכלים במחלקה לתכנון של הקיבוץ המאוחד ובמסגרתה תיכנן את כל הקיבוץ שלו ומבני תעשייה לתנועה הקיבוצית. חנן תכנן גם מספר מבנים מחוץ לקיבוצים, בהם אחדים שזכו לפרסום. בין אלה יש לציין את בניין הספרייה הלאומית בירושלים, את בנין בית החולים אליין בקרית היובל שהוריו עוד הספיקו

לעבוד בו, את בית אלון בקיבוץ גינוסר ואת יד טבנקין בסמינר אפעל. כנזכר למעלה תכנן גם את בית הוריו ברחוב הגדוד העברי בירושלים.

ימי הולדת מילאו תמיד תפקיד חשוב בחיי המשפחה. גם כשהבנים כבר לא גרו בבית היו מגיעים לכל יום הולדת משפחתי. ביום זה היו כולם מוזמנים לארוחת צהרים חגיגית במסעדת הסה המפורסמת. ביום ההולדת הראשון של בנו אורי הופיעו כמובן אדגר ואנה. כשהבן הקטן בכה ללא הרף, בדק אותו אדגר בצורה מקצועית וציווה עלינו לקחתו לקופת חולים, כיון שחשש שלאורי נגרם שבר לאחר שנפל באותו בוקר עם בעלי שמואל. לאחר יומיים הלך אדגר לקופת החולים ועיין בצילומי הרנטגן של הילד ואז ציווה עלינו לא לאפשר לילד לעמוד על רגליו בשום אופן ואנו אכן קשרנו אותו למיטתו ברצועות של העגלה וכך זכה אורי להחלמה מלאה של רגלו וביכולת לערוך את כל טיוליו בארץ ובחו"ל. כך נהנינו גם אנו מעבודתו המסורה והמקצועית של אדגר.

זיכרונות יפים רבים נשארו לי מבני משפחת היילברונר. יהי זכרם ברוך.

חנן היילברונר עם אמו בבית ברחוב פרינצס מרי

בחתונת חנן היילברונר בקיבוץ רעים – עומד שני מימין אדגר היילברונר שנייה מימינו אשתו כורע ראשון משמאל אברהם היילברונר

נספח: אחד מצאצאי משפחת היילברונר משטוטגרט

דר' אדגר היילברונר; שטוטגארט 1890 – ירושלים 1967

מאת בנו

אברהם היילברונר-הברון, קיבוץ בארי, ישראל

אבי נולד ב-19 ביולי 1890 בשטוטגארט, כבן לבנקאי. הוא למד רפואה בברלין ובפרייבורג ופתח מרפאה אורטופדית ברחוב KRAEHERWALDSTRASSE בשטוטגרט. במקביל, עבד גם בשרות קופת החולים העירונית.

הוא נשא לאישה את אמי, אנה לבית רוטשילד, אף היא רופאה, בשנת 1922. נולדו להם שלושה ילדים – לורה-שושנה, גרהארד-אברהם והנס-חנן. גרנו בבית פרברי קטן משלנו, עם משרתת ואומנת לילדים. מידי שנה היינו יוצאים לחופשה בהרים או על חוף הים. במשך שנים התנהלו חיינו על מי מנוחות.

במלחמת העולם הראשונה שרת דר' היילברונר בבית חולים צבאי. לכישוריו הרפואיים היה ביקוש רב בתהליכי שיקומם של חיילים פצועים. הוא לא לחם בחזית ובשונה מעמיתיו הרופאים היהודים ששרתו בחזית, הוא איבד את מקום עבודתו מיד עם עלייתם של הנאצים לשלטון, ב-1933. אמי, דר' אנה היילברונר ששרתה בחזית כאחות הציגה מועמדות לקבלת תפקידו של אבי. נדרשו לנאצים שבועיים כדי לשקול את בקשתה אולם, הם מצאו אמתלה כדי לדחותה: הם אישרו כי היא אכן שרתה בחזית אך לא כרופאה.

הנישול מן העבודה פקח את עיניהם של הורי. הם לא היו ציונים וגם לא דתיים; לכל היותר הלכו לבית הכנסת בראש השנה וביום הכיפורים. אבל, בשונה מאחרים, העדיפו בעת ההיא שלא לשגות באשליות על העומד להתרחש בזמן הקרוב.

בשנת 1933 פוטר דר' היילברונר מתפקידו העירוני בחודש אפריל. באוגוסט של אותה שנה הגיע לפלשתינה באשרת תייר ובדצמבר ירדה אמי עם שלושת הילדים מספינה בנמל יפו, בדרכה לירושלים. בינתיים הספיק אבי לתור את הארץ וכיוון שגילה שבכל אחת מן הערים תל-אביב, חיפה וירושלים מצוי אורטופד אחד, העדיף לנסות את מזלו בעיר הקודש. לאמא שלח רשימות של ציוד וחומרים שהיה עליה לשלוח לו או להביא עימה מגרמניה עבור בית המלאכה לאביזרי אורטופדיה שאמור היה להשלים את הכנסתו מן הפרקטיקה הרפואית היום-יומית. היתה זו השקעה טובה כי למדרסים שיצר אבי בעבודת יד היה ביקוש רב הרבה. גם אחרי שכבר לא היה לו צורך בהכנסה נוספת ולא זמן פנוי כדי ליצרם בעצמו.

אבי היה הומניסט בכל ישותו. בפעילותו הרפואית שילב מומחיות מדעית ותבונת כפים. הוא היה צייר ושרטט מחונן, מוסיקאי נלהב ואסטרונום חובב שבנה בעצמו את הטלסקופ שלו. הוא יצר צעצועים ועפיפונים משוכללים בבית המלאכה שלו ולקח אותנו לצעדות ומסעות טיפוס בהרי יהודה. הוא היה חבר קבוע במועדוני ספורט ונטל חלק ביסודם של גופים כמו החברה האורטופדית הישראלית, אגודת האסטרונומים החובבים ורביעית מיתרים שניגנה מוסיקה קלאסית. כמו כן היה חבר בלשכת הבונים החפשים ובארגון רוטארי.

במסגרת הקריירה המקצועית שלו היה שותף להקמת אגודת איל"ן שמלאה תפקיד מכריע בטיפול בנפגעי מגיפת הפוליו של שנות החמישים המוקדמות, אגודה שהפכה ברבות הימים לבית החולים אלין לילדים נכים. כמנהל הרפואי של איל"ן הוא נעזר רבות באמי, הן בתחום הרפואי, הן בפעילותו הסוציאלית והחינוכית.

במלחמת השחרור עמד דר' היילברונר בראש מחלקת הניתוחים האורטופדיים של בית החולים "הדסה" ולאחריה מילא תפקידים בכירים באגף לטיפול בתביעות הנכים. תפקיד תובעני עוד יותר, שהדיר שינה מעיניו במשך לילות רבים, נפל בחלקו עת מונה על ידי שלטונות ישראל וגרמניה המערבית לחבר בוועדת הבוררות לתביעות הנכים, קרבנות רדיפות הנאצים.

בצד כל תפקידיו ופעילויותיו היה אבי איש משפחה מסור שהדריך אותנו, שיחק עמנו והלהיב אותנו בעבודות, ציורים ועפיפונים מעשה ידיו.

מותה של אחותי שושנה ממחלת הסרטן בגיל 14 הותיר אותו ואת כולנו בתחושה ממושכת של הלם.

אבי נפטר בגיל 77 כתוצאה מהתקף לב פתאומי. אמי שהאריכה ימים אחריו, המשיכה להתגורר בביתם הירושלמי הקטן שתוכנן על ידי אחי חנן, האדריכל. היא נפטרה בגיל 84 ממחלת הסרטן – אותה מחלה שהרצון להדבירה הוא שהביאה בנעוריה להחלטה ללמוד רפואה.